NOVA: GLOBAL SCIENTIFIC RESEARCH
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
Volume 1 | Issue 3 (September, 2026)

“YALDO KECHASI” ROMANIDA TARIXIY XOTIRA VA MILLIY TAFAKKUR TALQINI

Oripova Sarvinoz Mirjamolovna
Buxoro davlat pedagogika institute Tillar fakulteti,
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.22881899

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining muhim namunalaridan biri bo‘lgan Xayriddin Sultonning “Yaldo kechasi” romani tarixiy-badiiy va estetik jihatdan tadqiq etiladi. Asarda tarixiy voqelikning badiiy talqini, inson va jamiyat munosabati, milliy o‘zlik, tarixiy xotira, avlodlar davomiyligi hamda ozodlik g‘oyalarining ifodalanishiga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, roman nomida mujassam bo‘lgan ramziy ma’no, qahramonlarning ruhiy kechinmalari, obrazlar tizimi, asarning syujet qurilishi va til-uslub xususiyatlari tahlil qilinadi.*

“Yaldo kechasi”ning Abdulla Qodiriy tarixiy romanlari bilan bog‘liq jihatlari hamda o‘zbek tarixiy nasri taraqqiyotidagi o‘rni yoritiladi. Asarning yosh avlodda tarixiy tafakkur va milliy o‘zlikni shakllantirish, badiiy didni rivojlantirish hamda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishdagi imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: *Xayriddin Sulton, “Yaldo kechasi”, tarixiy roman, tarixiy xotira, milliy tafakkur, milliy o‘zlik, ramz, obraz, psixologik tasvir, badiiy talqin, kitobxonlik madaniyati.*

Аннотация. *В статье исследуется роман Хайриддина Султана «Ночь Ялды» с историко-художественной и эстетической точки зрения. Особое внимание уделяется художественному осмыслению исторических событий, проблемам национального самосознания, исторической памяти, преемственности поколений, свободы и взаимоотношений личности и общества. Анализируются символическое значение названия произведения, система образов, психологическое изображение героев, сюжетная структура и языково-стилистические особенности романа. Также рассматривается связь произведения с традициями исторического романа Абдуллы Кадыри и его значение в развитии узбекской исторической прозы. Раскрывается роль романа в формировании исторического мышления и национального самосознания молодого поколения, а также в развитии читательской культуры и эстетического вкуса.*

Ключевые слова: *Хайриддин Султан, «Ночь Ялды», исторический роман, историческая память, национальное мышление, национальное самосознание, символ, образ, психологическое изображение, художественная интерпретация, читательская культура.*

Abstract. *This article examines Khayriddin Sultan’s novel “Yaldo Kechasi” from historical, artistic, and aesthetic perspectives. Particular attention is paid to the artistic interpretation of historical events, national identity, historical memory, generational continuity, freedom, and the relationship between the individual and society. The symbolic meaning of the title, characterization, psychological portrayal, plot structure, and linguistic and stylistic features of the novel are analyzed. The article also explores the connection between the novel and the traditions of Abdulla Qadiri’s historical fiction and identifies its significance in the development of Uzbek historical prose. Special attention is given to the role of the work in developing historical consciousness, national identity, reading culture, and aesthetic taste among young readers.*

Keywords: *Khayriddin Sultan, Yaldo Kechasi, historical novel, historical memory, national identity, national thinking, symbol, character, psychological portrayal, artistic interpretation, reading culture.*

Badiiy adabiyot xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim san’at hodisasidir. Ayniqsa, tarixiy mavzuda yaratilgan asarlar o‘tmishda yuz bergan voqealarni badiiy tasavvur qilish, xalq boshidan kechirgan murakkab jarayonlarni anglash va bugungi kun bilan tarixiy davr o‘rtasidagi bog‘liqlikni his etishda katta ahamiyatga ega. Bunday asarlar kitobxonga faqat tarixiy faktlarni yetkazish bilan cheklanmay, uni inson va jamiyat, Vatan va millat, ozodlik va qaramlik kabi muhim masalalar haqida fikrlashga chorlaydi.

O‘zbek tarixiy romanchiligi taraqqiyotida Abdulla Qodiriy ijodining o‘rni beqiyosdir.

Uning “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari milliy tarixiy nasrning yuksak badiiy namunalari sifatida e’tirof etiladi. Keyingi davr adabiyotida ushbu an’analar yangi ijodiy izlanishlar asosida davom ettirildi. Xayriddin Sultonning “Yaldo kechasi” romanida ham xalq va millat hayotidagi murakkab tarixiy jarayonlar alohida insonlarning taqdiri orqali yoritiladi. Asarda tarixiy voqealar bilan bir qatorda shaxs va jamiyat, inson va tarix, milliy ozodlik, mustamlakachilik hamda avlodlar davomiyligi kabi masalalar badiiy ifodasini topgan. Bugungi kunda yoshlarning kitobxonlik darajasini oshirish, ularning badiiy-estetik didini rivojlantirish va tarixiy tafakkurini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, mazmunan teran va g‘oyaviy jihatdan ahamiyatli asarlarni mutolaa qilish muhimdir. “Yaldo kechasi” ana shunday asarlar qatoriga kirib, o‘quvchini tarixiy voqealar, inson taqdiri va millat qismati haqida mushohada yuritishga undaydi.

“Yaldo kechasi” romanini anglashda uning tarixiylik va badiiylik uyg‘unligi muhim o‘rin egallaydi. Tarixiy asar yaratishda muallif oldida ikki muhim vazifa turadi: tarixiy haqiqatga sodiq qolish va shu bilan birga uni badiiy jihatdan ta’sirchan ifodalash. Faqat tarixiy ma’lumotlarni ketma-ket bayon qilish asarning badiiy qiymatini pasaytirishi mumkin. Shu sababli tarixiy voqealar insonlarning hayoti, ruhiy holati va shaxsiy taqdiri orqali yoritilgandagina ular kitobxonga yanada kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

“Yaldo kechasi”da ham tarixiy jarayonlar mavhum hodisa sifatida emas, balki qahramonlarning hayoti va taqdiri bilan bog‘langan holda tasvirlanadi. Insonning shaxsiy kechinmalari orqali katta tarixiy hodisalarning mohiyati ochiladi. Avlodlarning turli davrlarda boshdan kechirgan sinovlari bir-biriga ulanib, xalq tarixining yaxlit manzarasini yuzaga keltiradi.

Roman ikki qismdan tashkil topgan bo‘lib, birinchi qismda Otabek va Kumushning farzandi Yodgorbekning hayot yo‘li va taqdiri asosiy o‘ringa chiqariladi. Ikkinchi qismda esa uning farzandlari Ozodbek va Odilbeklarning hayot yo‘li, qarashlari va tarixiy sharoitdagi faoliyati tasvirlanadi. Shu tariqa bir necha avlod hayoti orqali tarixiy jarayonlarning inson taqdiriga ta’siri ko‘rsatiladi.

Muallif tarixiy voqealarni tasvirlash jarayonida turli tarixiy manbalarni o‘rganishga tayangan. Asarda Turkiston tarixining murakkab davrlari, Usmon Qur’onining Vatanga qaytarilishi va 1928-yildagi “Hujum” harakati singari voqealar ham badiiy talqin qilinadi. Bu jihat roman doirasini bir oila yoki alohida shaxs taqdiridan kengaytirib, butun xalq hayoti bilan bog‘laydi.

Roman nomi asarning g‘oyaviy mazmunini anglash uchun muhim kalitlardan biridir. “Yaldo” Sharq madaniyatida yilning eng uzun va qorong‘i kechasi bilan bog‘liq tushunchadir. Shu sababli ushbu timsol zulmat, sovuq, ayriliq, kutish, iztirob va og‘ir sinovlarni ifodalashga xizmat qiladi.

Asarda “Yaldo kechasi” ramzi xalq va millat boshidan o‘tgan og‘ir tarixiy davrlarning umumlashgan timsoliga aylanadi. Mustamlakachilik, zulm, yo‘qotishlar va ma’naviy tanazzul uzoq davom etgan qorong‘i tunni eslatadi. Biroq ramz faqat zulm va tushkunlikni anglatmaydi.

Har qanday tun ortidan tong kelgani kabi, asarda ham zulmatdan keyingi yorug‘likka ishonch va umid g‘oyasi mavjud.

Muallif shu ramz orqali tarixiy fojealarni umidsizlik bilan yakunlamaydi. Aksincha, xalqning yashashga, ozodlikka va o‘zligini saqlab qolishga bo‘lgan intilishini ham ifodalaydi.

Natijada “Yaldo kechasi” tushunchasi ikki qarama-qarshi holat — zulmat va yorug‘lik, fojea va umid, yo‘qotish va kelajakka ishonch o‘rtasidagi badiiy bog‘liqlikni yuzaga chiqaradi.

Asarning mazmunini yanada chuqurlashtiruvchi vositalardan biri Gulxaniyga mansub epigrafdir:

Bu nechuk tunkim, oni tongi yo‘q,
Yo muazzinlarining bongi yo‘q.

Mazkur misralar roman mazmuni bilan uyg‘unlashib, xalq boshidan kechirgan zulmatli tarixiy davrni ramziy ifodalashga xizmat qiladi. Tun obrazining davomiyligi orqali og‘ir davrning nihoyasizdek tuyulishi ifodalansa, tongga bo‘lgan umid orqali kelajakdagi yorug‘ kunlarga ishonch aks ettiriladi.

Roman badiiy qiymatini belgilovchi muhim jihatlardan biri undagi obrazlarning hayotiyligi va murakkabligidir. Qahramonlar muayyan g‘oyani targ‘ib qilish uchun yaratilgan biryoqlama timsollar emas. Ular o‘z dunyoqarashi, ichki ziddiyatlari, orzu-umidlari va ruhiy kechinmalariga ega bo‘lgan insonlar sifatida gavdalanadi.

Asardagi qahramonlarning taqdiri ular yashayotgan davrning siyosiy va ijtimoiy sharoiti bilan chambarchas bog‘langan. Ayrimlari ozodlik uchun kurashishni tanlasa, boshqalari mavjud tuzumga moslashishga majbur bo‘ladi. Yana ba’zi obrazlar murakkab hayotiy sharoit ta’sirida ma’naviy tanazzulga yuz tutadi. Bunday xilma-xillik qahramonlarning hayotiyligini ta’minlaydi.

Yozuvchi inson xarakterini shakllantiruvchi omillarni ham hisobga oladi. Shaxsning qarashlari uning tarbiyasi, atrof-muhiti, davri va ichki kechinmalari bilan belgilanadi. Shu sababli qahramonlarning xatti-harakatlari oddiy “yaxshi” yoki “yomon” mezoni bilan cheklanmaydi. Bu esa kitobxonni obrazlarning ruhiy olamiga chuqurroq kirishga undaydi.

“Yaldo kechasi” romanining ta’sirchanligini oshiruvchi vositalardan biri psixologik tasvirning yetakchi mavqega ega ekanidir. Muallif qahramonlarning tashqi harakatlarini tasvirlash bilan birga ularning qalbida yuz berayotgan jarayonlarga ham e’tibor qaratadi. Ayriliq, yo‘qotish, qo‘rquv, iztirob, umidsizlik va armon singari kechinmalar qahramonlar ruhiyatida chuqur iz qoldiradi. Ularning og‘ir vaziyatlarda qanday ruhiy holatga tushishi, ikkilanishlari va qaror qabul qilishi orqali inson tabiatining murakkab jihatlari ochiladi.

Bunday tasvir kitobxonning qahramonlar bilan ruhiy jihatdan yaqinlashishiga imkon beradi. O‘quvchi voqealarni shunchaki kuzatib qolmay, qahramonlarning iztiroblari va umidlarini ham his etadi. Natijada tarixiy voqea insoniy kechinma orqali qabul qilinadi.

“Yaldo kechasi”ni o‘zbek tarixiy romanchiligi an’analari doirasida o‘rganishda Abdulla Qodiriy ijodiga murojaat qilish tabiiydir. “O‘tkan kunlar” romanida Otabek va Kumush taqdiri orqali XIX asr Turkistonining murakkab ijtimoiy-siyosiy manzarasi yoritilgan. Romanning syujet chiziqlari qahramonlarning shaxsiy hayoti bilan tarixiy jarayonlarni o‘zaro bog‘lab turadi.

“Yaldo kechasi”da esa Otabek va Kumush avlodlarining keyingi hayoti markazga olib chiqiladi. Birinchi qismda Yodgorbekning hayot yo‘li, ikkinchi qismda esa Ozodbek va Odilbeklarning taqdiri tasvirlanadi. Shu jihatdan asarda avlodlar davomiyligi orqali tarixiy xotira masalasi ilgari suriladi.

Roman xronikali syujet asosida qurilgan bo‘lib, unda bir nechta asosiy syujet liniyalari mavjud. Yodgorbek va uning jadidchilik faoliyati, Ozodbekning sho‘ro hukumatiga bo‘lgan ishonchi hamda Odilbekning bosmachilik harakati bilan bog‘liq taqdiri asosiy syujet yo‘nalishlarini tashkil etadi. Otabek, Zumradbibi, Nusratxon to‘ra va Rafiq maxsum bilan bog‘liq voqealar esa ushbu liniyalarni to‘ldiradi.

Shu bilan birga, roman “O‘tkan kunlar” bilan bog‘liq bo‘lgani sababli kitobxonda Otabek va Kumush taqdirining keyingi avlodlarda qanday aks etishi haqida muayyan kutish paydo bo‘ladi.

Asarda Yodgorbekning ota-onasi taqdirini eslashi va otasining qabrini izlashga bo‘lgan intilishi ko‘rsatiladi. Biroq keyingi avlodlarning Otabek va Kumush xotirasiga munosabati ayrim o‘rinlarda yetarlicha chuqur ochilmagani haqida mulohaza yuritish mumkin.

“Yaldo kechasi”ning muhim jihatlaridan biri uning kitobxonni faol fikrlashga undashidir.

Asarni o‘qish jarayonida o‘quvchi tarixiy voqealarni bilish bilan cheklanmaydi. U inson va zamon munosabati, shaxsiy tanlov, milliy ozodlik, sadoqat, xiyonat va Vatan taqdiri kabi masalalar ustida mulohaza yuritadi.

Tarixni faqat darsliklar orqali o‘rganish insonda ma’lum bilimlarni shakllantirishi mumkin, ammo badiiy asar tarixiy voqealarni inson taqdiri orqali his qilish imkonini beradi. “Yaldo kechasi” ham yosh kitobxonga tarixning inson hayotiga ta’sirini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Asarning yana bir muhim tarbiyaviy jihati tarixiy xotirani mustahkamlashidir. O‘z tarixini anglagan inson bugungi kunning mohiyatini ham chuqurroq tushunadi. Roman Vatan, xalq, ozodlik va milliy g‘urur kabi qadriyatlarning mohiyatini anglashga xizmat qiladi.

Roman yoshlarning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Unda turli xarakter va dunyoqarashga ega qahramonlarning mavjudligi o‘quvchini voqealarga bir tomonlama baho berishdan ko‘ra, ularning sabab va oqibatlari haqida chuqurroq o‘ylashga undaydi.

Badiiy asarni mutolaa qilish orqali kitobxon tilning estetik imkoniyatlarini, obraz yaratish mahoratini va badiiy tasvir kuchini ham anglay boshlaydi. Shu sababli “Yaldo kechasi”ning tarbiyaviy ahamiyati uning tarixiy mazmuni bilangina cheklanmaydi.

“Yaldo kechasi” romanining badiiy-estetik qimmatini bir necha asosiy jihatlar orqali izohlash mumkin.

Birinchidan, asarda tarixiy voqelik va badiiy tasvir uyg‘unlashgan. Tarixiy jarayonlar quruq faktlar tarzida emas, balki inson taqdiri orqali ifodalangan.

Ikkinchidan, ramziylik roman badiiy tuzilishining muhim qatlamini tashkil etadi. “Yaldo kechasi” nomining o‘zi xalq tarixidagi murakkab va zulmatli davrlarning umumlashgan timsoliga aylangan.

Uchinchidan, qahramonlarning ruhiy dunyosi keng yoritilgan. Ular oddiy, biryoqlama obrazlar emas, balki ichki ziddiyatlari va murakkab kechinmalariga ega shaxslar sifatida tasvirlangan.

To‘rtinchidan, milliy tarix, milliy o‘zlik va milliy tafakkur masalalari asarning g‘oyaviy salmog‘ini oshiradi.

Beshinchidan, romanda ilgari surilgan ozodlik, Vatanga muhabbat, inson qadr-qimmati va tarixiy xotira kabi masalalar bugungi kitobxon uchun ham o‘z dolzarbligini saqlab qoladi.

Xayriddin Sultonning “Yaldo kechasi” romani o‘zbek tarixiy nasrining e’tiborga molik namunalaridan biridir. Asarda xalq tarixi, millat taqdiri va inson hayoti bir-biri bilan uzviy aloqador holda tasvirlangan. Muallif tarixiy voqealarni shunchaki bayon etish bilan kifoyalanmay, ularning inson ruhiyatiga ta’sirini ham badiiy jihatdan ochishga intilgan.

Roman nomida mujassam bo‘lgan “Yaldo” timsoli asarning g‘oyaviy mazmunini chuqurlashtiradi. Qorong‘i va uzoq tun xalq boshidan kechirgan og‘ir tarixiy davrlarning ramzi sifatida namoyon bo‘lsa, tongga bo‘lgan umid ozodlik va yorug‘ kelajakka ishonchni ifodalaydi.Asarning yana bir muhim jihati — avlodlar taqdirining tarixiy jarayon bilan bog‘lanishidir. Turli avlod vakillarining hayoti orqali zamon o‘zgarishi, tarixiy sinovlar va milliy qadriyatlarning davomiyligi ko‘rsatiladi. “Yaldo kechasi” yosh kitobxonni tarixiy xotirani asrash, milliy o‘zlikni anglash, Vatan va inson qadrini qadrlash hamda mustaqil fikrlashga chorlaydi. Asar tarixiy voqealarni inson taqdiri orqali yoritgani sababli kitobxonda kuchli hissiy va estetik taassurot qoldiradi.

Shunday qilib, “Yaldo kechasi”ni faqat tarixiy roman sifatida emas, balki tarixiy xotira, milliy tafakkur, insoniy qadriyatlar va avlodlar davomiyligini o‘zida mujassamlashtirgan badiiy asar sifatida baholash mumkin. Uning qimmati o‘tmishni eslatish bilangina cheklanmaydi: asar bugungi kunni chuqurroq anglash va kelajak haqida fikr yuritishga ham undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baxshilloyevna, S. M. (2022). BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYACHI NUTQI NAMUNA-O’RNAK VOSITASI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, *1*(4), 1288-1292.
2. Baxshilloyevna, S. M. (2022). MAKTABGACHA YOSHIDAGI BOLALAR MA’NAVIY DUNYOSINI BOYITISHDA “ALPOMISH” DOSTONING O’RNI. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, *2*(2), 146-152.
3. Sharipova, M. B. (2021). Laylo Mirzo Qizi Muslimova XALQ DOSTONLARINI O’RGATISHNING AMALIY AHAMIYATI HAMDA DOLZARBLIGI (“ALPOMISH” DOSTONI MISOLIDA). *Scientific progress*, (7).
4. Sharipova, M. B., & Muslimova, L. M. Q. (2021). XALQ DOSTONLARINI O’RGATISHNING AMALIY AHAMIYATI HAMDA DOLZARBLIGI (“ALPOMISH” DOSTONI MISOLIDA). *Scientific progress*, *2*(7), 1130-1134.
5. Sharipova, M. B. (2021). Xursand Nuriddinovna Mirzayeva XALQIMIZ MADANIYATINING HAYOTBAXSH SARCHASHMASI. *Scientific progress*, (7).
6. Baxshilloyevna, S. M. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQ O ‘STIRISHNING ILMIY-NAZARIY AHAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, *1*(1), 168-168.

7. Baxshulloyevna, S. M. (2022). «ALPOMISH» DOSTONI-VATANPARVARLIK FAZILATLARIDAN SABOQ BERUVCHI MA'NAVIY DURDONA. *Scientific Impulse*, *1*(4), 1426-1430.
8. Sharipova, M. B., & Ravshanova, G. F. Q. (2021). QAHRAMONLIK DOSTONLARINING O'ZIGA XOSLIGI: MILLIY RUH VA AN'ANALAR. *Scientific progress*, *2*(7), 1139-1144.
9. Шарипова, М. Б., & Саьдуллаева, М. Б. К. (2020). РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Проблемы педагогики*, (6 (51)), 58-60.
10. Sharipova, M. (2020). O'quvchi yoshlar tarbiyasida o'lmas an'ana va marosimlarning ahamiyati. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *1*(1).
11. Sharipova, M. B., & Nozirova, M. J. Q. (2021). O'ZBEK XALQ DOSTONLARINI O'QITISHDA KOMPYUTER IMKONIYATLARI. *Scientific progress*, *2*(7), 1102-1108.
12. Sharipova, M. B., & Farmonova, G. S. Q. (2021). NIKOHDAN SO'NG ADO ETILADIGAN URF-ODATLAR TASVIRI ("ALPOMISH" DOSTONI MISOLIDA). *Scientific progress*, *2*(7), 1125-1129.
13. Sharipova, M. B. (2021). XALQ DOSTONLARIDA SOVCHILIK MAROSIMI BADIIY IFODASI ("ALPOMISH" DOSTONI MISOLIDA). *Scientific progress*, *2*(7), 1120-1124.
14. Sharipova, M. B., & Mirzayeva, X. N. (2021). XALQIMIZ MADANIYATINING HAYOTBAXSH SARCHASHMASI. *Scientific progress*, *2*(7), 1135-1138.